

Н.Қ. Тоқсанбаева

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Қазақстан, Алматы қ.
e-mail: n.toksanbaeva@mail.ru

МҰҒАЛІМДЕРДІҢ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУДА ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГТІ ӘДІС РЕТІНДЕ ҚОЛДАНУ

Әлеуметтік психологиялық тренинг – топ ішілік өзара әрекеттесу және арнайы жаттығулар негізінде өзін-өзі тануға, тұлғаның әлеуетін ашуға, оның тұтастығын қалыптастыруға бағытталған психологиялық жұмыс түрі. Мақалада мұғалімнің біліктілігін арттыру курстарында топтық психокоррекциялық жұмыс ретінде әлеуметтік психологиялық тренингтің тиімділігі мәселелері қарастырылған. Тренинг қорытындысы бойынша білім беру ұйымының басшылығы өзара және өзін-өзі тәрбиелеу үшін ішкі ресурстарды, сондай-ақ біліктілікті арттыру нысандарын ескере отырып, педагогикалық ұжымды одан әрі дамыту жолдарын анықтау сияқты міндеттерді шеше алады. Әлеуметтік психологиялық тренинг 3 сағаттан бастап 30 сағатқа дейін білім беру ұйымының базасында педагогтар тобымен 89 адамға 5 топ бойынша өтілді. Тренинг технологиясына тек жаттықтырушының ғана емес, сонымен бірге аналитикалық анықтамада қолданылатын арнайы әзірленген кестелерде өз бақылауларын тіркейтін екі бақылаушының да қатысы болды. Диагностикалық жүйенің негізгі компоненті – мұғалімнің өз қызметінің маңыздылығы мен оның маңызы туралы хабардар болуын ынталандыруға, кәсіби, әлеуметтік және өмірлік міндеттерін нақтылауға бағытталған психологиялық-педагогикалық диагностикалық тренинг. Әлеуметтік психологиялық тренингтің бұл түрі кәсіби сәйкестілік, жұмысқа қабілеттілік, мотивация, шығармашылық критерийлері бойынша ұжым мен жеке мұғалімдерге жалпы сипаттама беруге мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: әлеуметтік-психологиялық тренинг, тұлғалық өсу, өзіндік сана, өзін-өзі бағалау, когнитивті, эмоциялық және мінез-құлық компоненттері.

N.K. Toksanbayeva

Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan, Almaty
e-mail: n.toksanbaeva@mail.ru

Use of socio-psychological training as a method of professional development of teachers

Socio-psychological training is a type of group psychological work aimed at revealing the potential of a personality, forming its integrity based on internal self-realization and self-knowledge. The article considers the issues of the effectiveness of socio-psychological training in group psychocorrective work at the teacher training course. According to the training fund, the head of the educational organization solves the tasks of determining the ways of further development of the teaching staff, taking into account internal resources for themselves and self-education, as well as the goals of increasing knowledge. The socio-psychological training was conducted from 3 to 30 hours on the basis of the organization of education by a group of teachers in 5 groups for 89 people. The training technology was related not only to the trainer, but also to two observers who recorded their observations in specially prepared tables used in the analytical reference. The main component of the diagnostic system is psychological and pedagogical diagnostic training aimed at a clear assessment of the professional, social and life tasks of the teacher, motivated by the significance of their activities and its significance. This type of socio-psychological training allows us to give a general description of the organization and individual teachers according to the criteria of professional identification, efficiency, motivation, creativity.

Key words: socio-psychological training, teacher, knowledge enhancement, personal growth, self-awareness, self-esteem, cognitive, emotional and long-term components.

Н.К. Токсанбаева

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Казахстан, г. Алматы
e-mail: n.toksanbaeva@mail.ru

Применение социально-психологического тренинга как метода повышения квалификации учителей

Социально-психологический тренинг представляет собой вид групповой психологической работы, направленной на раскрытие потенциала личности, формирование ее целостности на основе внутренней самореализации и самопознания. В статье рассмотрены вопросы эффективности социально-психологического тренинга как групповой психокоррекционной работы в сфере подготовки и повышения квалификации педагогов. По результатам обучения руководство образовательной организации решает задачи определения путей дальнейшего развития педагогического коллектива с учетом внутренних ресурсов для взаимного и самообразования, а также возможностей профессионального развития. Социально-психологический тренинг проводился группой педагогов в 5 группах по 89 человек на базе организации образования от 3 до 30 часов. Не только преподаватель технологии обучения, но и наблюдатель фиксирует свои наблюдения в специально разработанных таблицах, используемых в аналитическом справочнике. Основным компонентом диагностической системы является психолого-педагогический диагностический тренинг, направленный на оценку профессиональных, социальных и жизненных задач педагога, мотивированный значимостью своей деятельности и ее существенностью. Данный вид социально-психологического тренинга позволяет дать общую характеристику организации и отдельным педагогам по критериям профессиональной идентификации, работоспособности, мотивации и креативности.

Ключевые слова: социально-психологический тренинг, учитель, повышение знаний, личностный рост, самосознание, самооценка, когнитивный, эмоциональный и долговременный компоненты.

Кіріспе

«Әлеуметтік-психологиялық тренинг» – ұғымының мәні қарым-қатынастағы құзыреттілікті дамыту құралы ретінде, «психологиялық әсер ету» және оқытудың белсенді формасы ретінде анықталынады. Әлеуметтік психологиялық тренинг барысында шынайы өмір имитацияланатыны белгілі, бірақ сонымен бірге қатысушылардың терең пікірін, ақ- ойын дамыту әдісін, міндеттерді атқару әдістерін және оларды жаңарту негізіндегі ынталандыру бағытын іске асыруға арнайы құруға және осының барысында мұғалімдердің қызметінің тиімділігі артады. ӘПТ – мұғалімдердің біліктілігін арттыру барысында басқаларды ұғынуға және түсінуге, жұмысын тексеруге және басқаруға мүмкіндік береді деп саналады. ӘПТ-нің нәтижесі – өмір мәнінің ерекшелігі, оның жан-жақтылығы мен белсенділігіне, қанағаттану мен ішкі еркіндікке көтерілу.

Жалпы білім беретін мектеп мұғалімінің кәсіби қызметін оңтайландыру мәселесі қазіргі психология мен педагогикадағы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Қазіргі уақытта ғылым белгілі бір білімге ие, оны педагогикалық іс-әрекетте қолдану кәсіби сауатты мұғалімнің, оқу процесін жетілдіруге қа-

білетті зерттеуші мұғалімнің қалыптасуының маңызды шарты болып табылады, оны оқушылардың да, мұғалімнің де жеке қалыптасуы мен даму мәселелерін шешуге бағыттайды. Әлеуметтік қайта құрудың, гуманитарлық практиканы жаңартудың, жалпы білім беретін мектепті реформалаудың жан-жақты процестері мұғалімнен әлеуметтік сұраныстарды қанағаттандыру үшін зияткерлік ресурстарды шоғырландыруды талап етеді. Осылайша, жалпы білім беретін мектептерде педагогикалық қызметті зерттеуге және басқаруға қабілетті, процесті диагностикалау құралдары мен өз еңбегінің нәтижелерін, оны түзету және одан әрі жетілдіру жолдары мен құралдарын негіздеу тәсілдерін меңгерген кәсіби педагогтың қалыптасуына жағдай жасау маңызды. Мұғалімдердің біліктілігін арттыруда және кәсіби-педагогикалық қарым-қатынасты дамытуға ықпал ететін психологиялық қасиеттерді қалыптастырудың негізгі жолдары мен тәсілдерін зерттей отырып, біз ең тиімдісі- әлеуметтік-психологиялық тренинг деп дәлелдедік.

Теориялық бөлім

ӘПТ-тің нақты міндеті, Н.Н.Богомолованың (2019) пікірінше, арнайы әзірленген белсенді

әрекеттер және әлеуметтік-психологиялық білімді меңгеруге тиісті көзқарастарды қалыптастыру саласындағы негізгі әдіс. Әлеуметтік-психологиялық тренинг топтары адамның эмоциялық жылулық пен басқа адаммен қарым-қатынасқа деген қажеттілігін түсінеді және ерекшеліктері анықталады, оның ішінде топтық жұмыстың бірқатар принциптерін сақтау, топ мүшелеріне өзін-өзі дамытуда психологиялық көмек көрсетуге бүгінгі таңда әлеуметтік-психологиялық тренингтерді жүргізудің көптеген тәсілдері бар. Бұл процесс барысында тұлға аралық қарым-қатынаста мұғалімнің мінез-құлық біліктері мен дағдыларын жетілдіру арқылы тұлғаның қасиеттерін дамыту жүзеге асырылады. Тренинг арқылы тұлғаның белсенді позициясын, мотивация құрылымын, көшбасшыға тән құндылықтар мен көзқарастарды қалыптастыру мәселесін шешуге болады (Митина, 2018). Осындай формалардың бірі тұлғаның 3 компонентті құрылымы, атап айтқанда: когнитивті, эмоциялық және мінез-құлықты ескере отырып құрастырылған тұлғалық өсу тренингі болып табылады. Когнитивтік құрамдас бөлікке адамның өзі, басқалар және элем туралы түсініктері кіреді.

Мұғалімнің біліктілігін арттыру барысында мыналармен, ерекшеленеді: өзі еркін таңдау жасайтын және мұғалімді студенттер үшін жауапкершілікті өмірдің белсенді субъектісі ретінде бағалайды; студенттерді өмірлік процестің бірегей және тең құқылы қатысушылары ретінде қабылдайды; әлемді үнемі өзгеріп отырады, сондықтан әрқашан өз мүмкіндіктерін жүзеге асыру үшін жаңа және қызықты кеңістік ретінде қабылдайды (Руденко, 2012; Ахметжанова, 2019; Коростелева, 2010).

Тренингті қолдана отырып, педагогикалық мәдениеттің қалыптасу механизмін талдамас бұрын, біз белгілі бір практикалық дағдыларды қалыптастыру үшін оқытушы мен студенттің өзара әрекеттесуінің өзара байланысты тәсілдерінің жүйесі ретінде қарастыратын әлеуметтік педагогикалық тренингке сипаттама береміз. Сонымен бірге біз тренинг функциялары ретінде мыналарды қарастырамыз:

- Педагогикалық жағдайды модельдеу (белгілі бір кәсіби міндеттің эталонын құру).
- Қызметтің белгілі бір түрлерінің біліктері мен дағдыларын қалыптастыруға бағдарлану.
- Мұғалімдердің кәсіби сапасын қалыптастыру механизмін оңтайландыру.

- Кәсіби шеберлік пен дағдыларды диагностикалау және түзету (қажет болған жағдайда).

- Кәсіби өзін-өзі тәрбиелеу және өзін-өзі тәрбиелеу.

- Жеке тәсіл негізінде әр қатысушы үшін сәттілік жағдайларын жасау (Руденко, 2012; Денисова, 2012).

Мұғалімдердің кәсіби біліктілігінің маңызы педагогикалық жұмыстың ерекшеліктерімен, оның басқа қызмет түрлерінен айырмашылығымен анықталады. Мұндай бірнеше айырмашылықтар бар:

1. Педагогикалық жұмыстың оперативті және жүйелі сипаты А.С. Макаренко, «Тез арада талдау және дереу әрекет ету».

2. Мәселелік жағдайдың ең жақсы шешімін сенімді таңдаудың шектеулі мүмкіндіктері.

3. Педагогикалық жұмыс үздіксіз, күннен күнге жүргізіледі, бірақ оның нәтижесі бірден әсер етпейді, «алыс» тиімділік қасиеті көрінеді.

4. Мұғалімдер жұмысының маңызды кәсіби ерекшелігі әсер етудің алғашқы нәтижелері бойынша білім алғандардың қасиеттерін дамытудың одан әрі мүмкіндіктерін болжай білуі болып табылады.

5. Әрбір мұғалім жеке жұмыс істейді, бірақ сонымен бірге оқыту мен тәрбиелеудің нәтижелері әртүрлі мұғалімдердің ұжымдық күш-жігерінен құралады. Көбінесе педагогикалық ұжымда талаптардың бірлігінің болмауы жекелеген мұғалімдердің жұмысының тиімділігін айтарлықтай төмендетуі мүмкін.

6. Тиімді педагогикалық процесс оның әрбір қатысушысының (мұғалімдер, оқушылар және олардың ата-аналары, әкімшілік) күш-жігерінің тұтастығымен анықталады.

7. Мұғалімнің жұмысы іштей қарама-қайшылықты болып табылады, ол арнаулы білімдерді, іскерліктерді, дағдыларды (белгілі бір пәндер, ғылым және өндіріс салаларында) және жалпы кәсіптік – психологиялық-педагогикалық білімдерді, іскерліктерді, дағдыларды біріктіреді. Сонымен қатар, мұғалім мамандығының мұндай ішкі біркелкі еместігі мұғалімдердің әртүрлі топтары үшін кәсіби құзыреттілік деңгейін салыстыруды айтарлықтай қиындатады, әсіресе сараланған тәсілді талап етеді.

Мұғалімдердің біліктілігін арттыруда барысында мынандай негізгі компоненттерді қарастырамыз; мінез-құлық компоненті – өзіне, басқа адамдарға және әлемге қатысты әрекеттерден тұрады. Мұғалім тұлғасында: іс-әрекеттерінде өзін-өзі тануға, өзін-өзі дамытуға,

басқаларға қатысты өзін-өзі жүзеге асыруға бағытталған, мінез-құлық мейірімділік пен өз тұлғасын құрметтеуге негізделген; әлемге қатысты мінез-құлық өзін-өзі жүзеге асыру және бар ресурстарды ұқыпты пайдалану процесінде олардың шығармашылық белсенділігі арқылы оның ресурстарын көбейтуге және қайта қалпына келтіруге бағытталады (Ахметжанова, 2019б, 80б). Мұғалімдердің біліктілігін арттыру барысы топтағы басқа мүшелердің әсері зор, яғни белсенділікпен жұмыс атқарылатын үш құрамдас бөлігі бар: *рационалды, эмоционалды және іс-әрекеттік. Рационалды компонент* ақпаратты жүйелеу және құрылымдау қабілетін дамытуға мүмкіндік береді, сол жақ жарты шардың ойлауын дамытады. Қатысушылар болжаудың білімін, моделін, тұжырымдамасын, дағдыларын алады. *Эмоциялық компонент* мидың оң жағы ойлау дағдыларын дамытады, – эмоциялық байланысқа түсу, өзін ашу, топтық динамикасын сезіну, бейнелі ақпаратпен жұмыс істеу, интуицияға сүйену. *Іс-әрекет компоненті* алған білімдерін тәжірибеде бекітуге арналған, ол табыс сезімін береді, мінез-құлықты түзетуге мүмкіндік тудырады. Мұнда біз жобалаймыз, мәселелерді шешеміз, ойнаймыз, бір сөзбен айтқанда, әрекет етеміз және жасаймыз. Ал топтан кері байланыс аламыз (Коростелева, 2010).

Тақырыпты таңдауды дәйектеу және мақсаты мен міндеттері

Сонымен, әлеуметтік-психологиялық тренингі – мұғалімдердің біліктілігін арттыруда мәселелерін талдау үшін негіз ретінде есептелген Э.Э. Линчевскийдің жұмыс жіктемесі болды. Бұл жіктемеде процессуалдық мәселелерді топтастыруда келесідей мәселелерді ұсынады.

1. Ұйымдастырушылық-техникалық мәселелер: -материалдық-техникалық базаның сәйкес келмеуі (үй – жай, жиһаз,жабдықтардың болмауы);

– топ (топ) құрамының сәйкессіздігі, 20-дан көп немесе 9-дан аз адам, (топқа қатысу еріктілігі қағидаты бойынша);

– жұмыс режимінің сәйкес келмеуі (кездесулердің ұзақтығы, сабақтардың кешігуі және кешігуі, тым ерте / кеш уақыт);

– техникалық құралдарды пайдаланудың шектеулі мүмкіндіктері (бейнежазбаны қарауға және талдауға уақыттың жетіспеуі).

2. Әдістемелік мәселелер:

– мінез-құлықты пайдалану кезінде, бұл тәсіл- коммуникативтік техникада қарым-қатынастың кемелділігіне шамадан тыс сенім;

– жеке тұлғаны дамыту тәсілін қолдану кезінде – макроортаның жетекші рөлін есепке алусыз жеке тұлғаны түзету;

– ғылымтану (шет тілдік терминологияны теріс пайдалану, «психологизация»);

– тренингке теориялық және практикалық материалды жеткіліксіз қосу (белгілі материал беруден, қайталаудан қорқу үшін жаңалыққа шамадан тыс ұмтылу);

– топтың динамикалық тетіктерін түсінбеу (қатысушыларды біріктіру, қауіпсіздік пен қолдау атмосферасын құру жұмыстарын елемеу);

– мұғалімнің рөлі мен ұстанымының жеткіліксіздігі (Денисова, 2012; Зейналабдинова, 2006).

Мұғалімдердің біліктілігін арттыру тренингінің шеше алатын міндеттер:

– өмірлік ұстанымын анықтау және түсіну;

– мәселелерді анықтау және талдау, болашақ жетістіктер үшін ресурстарды ашу;

– мұғалімнің тұлғалық құндылығын сезіну, өзіне деген сенімділік пен өмірге деген оң көзқарасты қалыптастыру;

– өзін-өзі реттеу дағдыларын қалыптастыру, ішкі тұрақтылық пен тұрақтылыққа ие болу;

– өз сезімдерін сындарлы түрде жеткізуге үйрету; үйлесімді тұлғааралық қарым-қатынастарды құру, жанжалдарды шешу қабілеті;

– психологиялық мәдениетті дамыту.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында білім беру жүйесінің жеке адамы қалыптастыруға, жетілдіруге және кәсіби шыңдауға бағытталған бағытталған рөлі атап көрсетілген. Демек, Қазақстандағы жоғарғы білім беру саласындағы алға жылжу мен дамудың қозғаушы күші төмендегідей болып келеді: – педагогикалық дағдыларды, яғни іскерліктерді қалыптастыру; – оқу жоспарында және пәндерді оқыту әдістемесінде тұрақты инновацияға талпыну; – жоғары білім беретін мекемелердің қажетті элементі ретінде педагогикалық кафедралардың кәсіби деңгейінің өсуін қадағалау; Педагогикалық ұжымға келісімен жас педагогтың тұлғалық жауапкершілігі артады. Ол басқа да ұстаздармен қатар студенттердің білімі мен тәрбиесіне жауап береді. Мұғалім еңбегі үздіксіз ізденісті, өз білімін жетілдіріп отыруды, өзін-өзі жан-жақты тәрбиелеуді талап етеді (Пралиев, 2001, 10). Қазіргі уақытта оқытуды анықтау үшін ең жиі

қолданылатын термин «Психологиялық әсер». С.И.Макшанов жұмыстарында бұл терминнің оқыту анықтамасына сәйкестігі тек ішінара таңуға болатын әдіс ретінде көрсетілген: яғни бұл процес өзара әрекеттесудің бір қатысушысынан екіншісіне ақпарат қозғалысын дәл көрсететін ұғым (Макшанова, 1997).

Біз өткізген мұғалімдердің біліктілігін арттыруда тренингі мұғалімдердің кәсібилілігі мен әлеуметтік-психологиялық дайындығының өсуіне әсер ету мүмкіндіктерін зерттеуге бағытталды. Біздің мақсатымыз біліктілікті арттыру курстарында мұғалімдердің өзіндік сана-сезімін түзету үшін ӘПТ қолданудың тиімділігін көрсету болды. Тренингке дейін біз әрбір қатысушы туралы ақпарат жинадық. Біз өзін-өзі бағалауды, мінез-құлық ерекшеліктерін, эмоциялық жағдайын, тренингке келу мотивациясын зерттедік.

Ғылыми зерттеу әдіснамасы

Ол үшін келесі әдістер қолданылды. «Мен концепциясын» зерттеу үшін біз М.Кун мен Т.Мак-Парланд әзірлеген тесттің қысқартылған нұсқасын қолдандық. Жауап нұсқаларының қысқаруы сынағалық зерттеудің үлгі бойынша жүргізілгеніне байланысты болды. Респонденттен көпшілігі 10 жауап нұсқасын табуы қиынға соғатынын анықтады (Журавлев, Ромек, 2007). Эмоциялық күйді анықтау үшін М.Люшердің түстік тесті жүргізілді. Өзін-өзі бағалауды зерттеу үшін «Мен – Идеал – Дос – Дұшпан» әдістемесі қолданылды.

Әлеуметтік психологиялық тренинг бағдарламасы екі бөлімнен тұрды: сергіту және негізгі. Сергіту бөлімінде топты біріктіру, онда қауіпсіз атмосфера құру мақсаты қойылды, сондықтан топты біріктіру және жақсы психологиялық климат құру үшін әртүрлі психотехникалар жүргізілді. «Атомдар мен молекулалар», «Көретіндер мен көрмейтіндер», «Құрастыру», «Сенім», «Екеуге арналған шам», «Робот» т.б. психотехникалар қолданылды. Тренингтің негізгі бөлігіне мыналар кірді: «шеңбердегі ертегі», «рөлдерді ауыстыру», «ескерткіш», «карикатура», «сұхбат», «жындыхана». «рөлдік ойындар» және т.б.

Әр жаттығудан кейін кері байланыс басты назарда болды. Кері байланыс алдымен қатысушылардан, содан кейін ұйымдастырушыдан келді. Әлеуметтік психологиялық тренингке 89 (5 топ) адам қатысты. Олар жоғары

оқу орнының мұғалімдері болды. Бір ай ішінде 10 тренинг өткізілді. Тренингтен кейін қатысушылардың өзін-өзі бағалауы мен эмоциялық жағдайындағы өзгерістерді анықтау үшін психологиялық тестілеуден басқа (өзін-өзі бағалау әдісі және М.Люшердің түстік тесті) болған өзгерістерді анықтау үшін анонимді сауалнама жүргізілді.

Нәтижелері және талқылама

Атап айтқанда, М. Люшердің түс сынағы бүкіл жаттығу кезінде қолданылды (әр тренингтің басында да, соңында да). Төменде тренингке дейін және одан кейінгі эмоциялық жағдайды зерттеу нәтижелері келтірілген. r = Спирменнің дәрежелік корреляциясы негізінде осы екі топтық орналасудың статистикалық маңызды айырмашылықтары анықталды ($r=0,31$).

1-кесте – Тренингтен кейін болған өзгерістер

Көрсеткіштер	Оң өзгеріштер	Теріс өзгеріштер	Өзгеріссіз нәтижелер
Төзімділік	71%	19%	10%
Жанашырлық	31%	30%	39%
Өзін-өзі құрметтеу	81%	19%	
Интроспекция	98%	2%	
Өзін-өзі бағалау	71%		29%
Эмоция	78%		22%
Жекедаралық	62%		38%
Жарқын	56%		44%
Индивидуалдық	52%	11%	37%
Әлеуметтік қондырғылар шегінен шығу	42%	27%	31%
Еріктік	68%		22%
Көңілділік	50%		50%
Белсенділік	72%		27%
Жолдастық	100%		

Көріп отырғаныңыздай, тренингке дейінгі эмоциялық жағдай эмоциялық тұрақсыздықпен сипатталады, шаршау және өмірге минималды қатысу, пессимистік көзқарас және эмоциялық жағдай оптимистік көңіл-күймен, жеке тұлғаның белсенділігімен, белсенді ұстанымымен, үлкен қызығушылығымен ерекшеленеді. Мұғалімдердің біліктілігін арттыруға әлеуметтік – психологиялық тренингтің әсерін анықтауға

мүмкіндік беретін әдістемелер негізделген тренингтен тренингке дейінгі эмоциялық жағдайдың динамикасы да осыны айғақтады.

Зерттеуден алынған нәтижелерді статистикалық өңдеу.

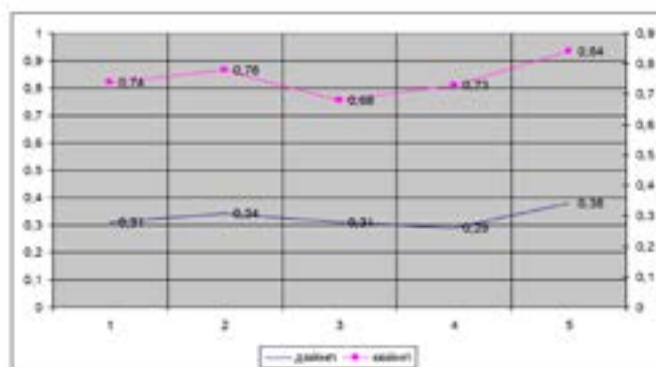
Мұғалімдердің біліктілігін арттыруға әлеуметтік – психологиялық тренингтің әсерін анықтауға мүмкіндік беретін әдістемелердің эксперимент бойынша зерттеу жұмысынан кейін эксперименттік зерттеуге алынған мұғалімдер топтарының және бақылаушы топтардың арасында төмендегідей жоғары мәнділікті көрсетті. Бірінші топтар $r=0,31$ -ден $r=0,74$ статистикалық мәнді болды. Ал екінші топтар бойынша $r=0,34$ -тен $r=0,78$, сонымен қатар үшінші топтар $r=0,31$ -ден $r=0,68$ болса, төртінші топтар бойынша $r=0,29$ -дан $r=0,73$, бесінші топ бойынша $r=0,38$ -ден $r=0,84$. Мұнда көрсеткіштердің әлеуметтік – психологиялық тренингке дейінгі және кейінгі зерттеу нәтижелерін салыстыру төмендегі кестеде белгіленді.

Әлеуметтік психологиялық тренинг анықтамаларының екінші тобында бұл әдіс оқу, кәсіптік және кез келген басқа қызметте қажетті белгілі мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру құралы ретінде тағайындалған бірқатар түсіндірулер қамтылады. В.Г. Ромек (2007) «Тұлға аралық қарым-қатынастағы сенімділік тренингінде» мінез-құлық көзқарасы шеңберіндегі оқыту әрекеттерін талдай отырып, ұғымның өзін «алдын-ала анықталған дене, танымдық немесе эмоционалды дағдыларды жүйелі түрде оқыту (жаттығу) немесе дұрыс емес немесе сәтсіз мінез-құлық, танымдық немесе эмоционалды әдеттерді жою» деп түсіндіреді. Л.Рай (2002) мұны «Оқыту дағдыларын дамыту» кітабында анығырақ айқындайды, онда бұл «жеке адамға немесе адамдар тобына жұмысты немесе тапсырманы тиімді орындау жолын үйренуге көмектесуге арналған және бағытталған кез-келген жоспарланған әрекеттер тізбегі» делінген.

2-кесте – Мұғалімдердің біліктілігін арттыруға әлеуметтік – психологиялық тренингтің әсерін анықтауға мүмкіндік беретін әдістемелер нәтижесін статистикалық өлшемдері (89 адам, 5 топқа бөлінді)

Зерттелушілер	Зерттеуге қатысқандар саны		Әлеуметтік-психологиялық тренингке дейінгі корреляциялық көрс. бірлігі	Әлеуметтік-психологиялық тренингтен кейінгі корреляциялық көрс. бірлігі	Теориялық көрсеткіш бірлігі x 2
	N 1	N 2			
1 әдебиет пәні	24	24	0,31	0,74	0,41-0,52
2 педагогтар	13	13	0,34	0,78	0,51-0,64
3 тарихшылар	18	18	0,31	0,68	0,49-0,62
4 физиктер	21	21	0,29	0,73	0,44-0,56
5 математиктер	15	15	0,38	0,84	0,51-0,64

Жоғарыдағы кестедегі мәліметтердің динамикалық өзгерісін төмендегі графиктен көруге болады.

1-сурет – Мұғалімдердің біліктілігін арттыруға әлеуметтік – психологиялық тренингтің әсерін анықтауға мүмкіндік беретін әдістемелерден алынған мәліметтердің динамикалық өзгерісі

Одан да толық психологиялық тренингтің анықтамасы В.В.Никандровтың (2003) «Анти-тренинг» еңбегінде: «Психологиялық тренинг – бұл психологиялық құзыреттілікті дамыту және осы жағдаяттарға қатысатын адамдардың қатысушылар немесе көрермен ролінде әртүрлі психологиялық қасиеттерін, қабілеттері мен дағдыларын қалыптастыру және жетілдіру мақсатында психогендік жағдайларды ойын модельдеу әдісі. Сайып келгенде, психотренинг адамдар мен топтардың өзіндік санасы мен мінез-құлқының барабарлығын арттыруға бағытталған». Әлеуметтік – психологиялық тренингтен кейінгі қатысушылардың сауалнамаларының нәтижелерін талдау қатысушылардың өздері көрсеткен маңызды өзгерістер байқалды. Сонымен, сұраққа – “Бір ай ішінде тренингте алған тәжірибені қандай уақыт кезеңімен салыстыруға болады? “Қатысушылардың 31% -ы бірнеше айға, 22 % – ы бір жылға, 18% – ы жауап беруге қиналды, 16% – ы бір айға, 13% – ы бір аптаға. Көріп отырғаныңыздай, қатысушылардың көпшілігі жаттығудың әсерін ұзақ уақыт аралығында салыстырды. Бұл өзара қарым – қатынаста, қатысушылардың танымдық және эмоциялық салаларында болған өзгерістердің көрсеткіштерінің бірі. Сұраққа жауаптар – “Сіз қандай өзгерістерді сезінесіз?”- жоғарыдағы 1 кестеде келтірілген келесі өзгерістерді көрсетті.

«Топта ашылуға не көмектесті?» сұрағына қатысушылардың 51% – ы топта психологиялық атмосфераны атап өтсе, қатысушылардың 20% – ы талдау мен кері байланыс әсерін ерекше атап өтті. Қатысушылардың 29%-ы жауап беруге қиналса, 11% – ы жаттықтырушының жеке басын атап өтті. Қатысушылардың көпшілігі интроспекциядағы, адамдарды қабылдау мен түсінудегі топтар өзін-өзі бағалауды қалыптастыруда және өзіне деген оң көзқарастың үлкен рөлге ие болғанын атап өтті. Сұралғандардың 40% – ында нәтижелері олар күт-

кеннен де асып түскенін айтты. Сауалнамаға қатысушылар тренингтің маңызды сәттерін және оларға барынша әсер еткен жаттығуларды атап өтті. Бұл” сұхбат “ (70%),” рөлдерді өзгерту “(60%),” сенім “ (40%), әлеуметтік қондырғылар шегінен шығу (40%), адамға өзін сырттан көруге мүмкіндік беретін бірлестіктер мен ауызша емес әдістер(“ескерткіш”, “мультифильм” және т.б.).

Зерттеуімізде қазіргі уақытта мақсатты аудитория тұрғысынан тренингтік жұмыстың екі негізгі бағыты қалыптасты: Біріншіден, дәстүрлі түрде тұжырымдама авторлары ересектермен жұмыс жасайды. Бұл, ең алдымен, кәсіби қызметтің әртүрлі түрлерімен байланысты қарым-қатынас дағдыларымен (әсіресе кәсіби күйзеліс және деформация деңгейі жоғары “адам-адам” қызметі саласында), сондай-ақ коммуникативтік дағдылар негізінде құрылған топ мүшелерінің жеке мәселелерін шешуге қатысты. Екіншіден, әлеуметтік-психологиялық тренингтің бағдарлама авторы қозғамаған ғылым саласы – балаларды оқыту. Бұл сала өзінің аудиториясы тұрғысынан әлеуметтік-психологиялық тренингтің мүмкіндіктерін кеңейтеді, сонымен қатар бағдарламалар мектеп ұжымдарында топ-ішілік қарым-қатынасты пысықтауға, қарым-қатынас дағдыларын, жеке психикалық процестерді (есте сақтау, зейін қою, мақсат қою, креативтілік және т.б.) жаттықтыруға, сондай-ақ қарым-қатынастағы жеке қиындықтармен жұмыс істеуге бағытталады. Бұл әдістің үлкен мәнін қорытынды жасау мақсатында, біз біздің елімізде әлеуметтік-психологиялық тренинг бағдарламалары бойынша топтық жұмыстың оң және теріс жақтарын бөліп құрылымдадық (кестені қараңыз). Біздің елімізде әдістің үлкен мәнін қорытындылау ретінде біз әлеуметтік-психологиялық тренинг бағдарламалары бойынша топтық жұмыстың негізі, біздің ойымызша, оң және теріс жақтарын бөліп, құрылымдадық (кестені қараңыз) жүйесін анықтау.

3-кесте – Әлеуметтік-психологиялық тренинг бағдарламалары бойынша топтық жұмыстың оң және теріс жақтары

Оң жақтары	Теріс жақтары
Оқыту теориясы мен тәжірибесінің нақты логикалық құрылымы. Негізгі бағдарламаның алгоритмдік сипаты, бұл оның модификацияларын оңай құруға мүмкіндік береді.	Тренингтік форматтағы тәжірибелік жұмыстың айқын коммерциялық құрамдас бөлігі, оң ниетті емес тренерлік бәсекелестік, өз деңгейі бойынша қарама-қайшы және тең емес тренингтік қызметтер нарығы.

<p>Түсіну мен игерудің (жаттығудың) дәйекті алгоритмі тұлғааралық қарым-қатынас процесінің негізгі компоненттерін анықтау. Бағдарламаның негізгі элементтеріне қатысты жеке блоктарының тақырыптық толықтығы (байланыс, белсенді тыңдау, эмоциялық жағдайды бақылау, дәлелдеу және т.б.).</p>	<p>Жетекші тренингтік топтардың біліксіздігінің артуы, жетекші топтардың жаппай және сапасыз дайындығы. Әдістемелік бағдарламалардың маңызды кемшіліктері, топтарды басқару практикалық психологтың жеке күрделі құзыреттілігі екенін түсінбеуі. Тренерлерді даярлаудың төмен деңгейі кез-келген топтық жұмысқа қарағанда топ мүшелерінің қарсылығын тудырады.</p>
<p>Негізгі бағдарламаның әмбебаптығы. Ересектерге де, балаларға да білім беру үшін оның маңызды элементтерін беру мүмкіндігі. Қарым-қатынас жағдайларына байланысты кәсіби және жеке сұраныстарды қанағаттандыру.</p>	<p>"Тренинг" бастапқы түсінігінің "бұлыңғырлығы", мінез – құлық тренингтері мен жеке өсу топтары, ұйымдастырушылық және белсенділік ойындары, практикалық семинарлар және білім берудің басқа интерактивті формалары арасында нақты шекараның болмауы.</p>
<p>Бағдарламаның нақтылығына байланысты мамандандырылған білімі бар психологтардың коучинг жұмысының негіздерін тез меңгеру мүмкіндігі.</p>	<p>Тренингтердің ұзартылған әсерінің сенімді көрсеткіштерінің жоқтығынан тұратын әдіснамалық мәселе, яғни тренинг әсерінің тез "сөнуі". Оқыту рәсімі ретінде тренингке деген сенімнің төмендеуі.</p>
<p>Байланыс тренингін және оның жеке элементтерін қолдану салаларының өзгеріштігінің іс жүзінде шексіз мүмкіндігі.</p>	<p>Оқытуға формалды көзқарас (мысалы, мектепте сабақты интерактивті түрде өткізудің міндеттілігі; ұйымдарда персоналды оқыту бойынша «жоспарды орындау» және т.б.), басқа технологияларға зиян келтіретін оқытудың жалғыз әдісі ретінде тренингке деген көзқарас.</p>
<p>Бағдарламада жеке тұлғаны қолдау әдістемелерінің болуы және кәсіби, жеке өмір саласында жетілдіруге және дамытуға уәждеме құру.</p>	<p>Тренингтерді өткізу уақытының қысқаруына байланысты жеке психологиялық қолдау элементтеріне көңіл бөлуді азайту. Тапсырыс берушілерде уақыт пен материалдық ресурстардың тапшылығына байланысты уақыт бойынша бағдарламаларды қысқарту.</p>
<p>Тренингтерді өткізу уақытының қысқаруына қарамастан жеке психологиялық қолдау элементтеріне көңіл бөлуді күшейту. Тапсырыс берушілерде уақыт пен материалдық ресурстардың тапшылығына байланысты уақыт бойынша бағдарламаларды ретке келтіріп өткізу.</p>	<p>Тренинг логикасының бұзылуы, мақсат қоюдың болмауы, жеке жаттығулар мен ойындарды оқытудың жалпы тұжырымдамасынан тыс ойын-сауықтың құрамдас бөлігі ретінде көрсету. Әлеуметтік психологиялық оқытудың толыққанды бағдарламасын топтық жұмыстың жалпы контекстінен алынған жеке элементтеріне дейін жеңілдету.</p>

Тренинг білім берудің белсенді әдісі ретінде оқытудың оң нәтижесін береді. Енді, алдағы жылдарда біз кәсіби қызметті жетілдіру саласында да, білім беру ортасында да әлеуметтік-психологиялық тренингсіз білім беру мен оқытудың заманауи жүйесін елестете алмаймыз. Қазіргі заманғы бағдарламаларда көп нәрсе бізге бұрыннан белгілі және айқын болып көрінеді және алдыға дамымай, тұрған жерінде қалып өмір сүре алмайды, уақыт тұрғысынан дамуды талап етеді. Біздің бағдарламамыздың әмбебаптығы мен өміршендігі дәл қазіргі заманғы трансформация мен түзетудің мүмкіндіктерінде жатыр. Осы кезеңде тұлғалық өсу туралы айтылатынын байқаймыз, кезеңнің атауы тренингке қатысушылардың екінші кезеңнің басты мақсаты болып табылатын біліктілікті дамытуға сұраныстың болғанын көрсетеді.

Бұл кезеңде мектепте оқушылармен қарым-қатынасқа қатысты келесі мәселелер қарастырылады: сабақта қолайлы климат құру,

мұғалім мен студент қарым-қатынасының ерекшеліктері, қатысушылардың өзін-өзі реттеу дағдыларын, ақыл-ой сезімін одан әрі дамыту, стихиялық және өзін-өзі көрсету үйлесімділігіне жету. Сонымен бірге қатысушылар басқалардың мінез-құлқын психологиялық тұрғыдан түсіндіру тәжірибесін тереңдетеді.

Жаттығу жұмысының әрбір кезеңі (кез келген жаттығуды немесе тапсырманы орындау) келесі компоненттерді қамтиды:

1) *мотивациялау* – қатысушылардың жана білімді белсенді меңгеру және іскерліктер мен дағдыларды меңгеру мотивациясын құруды көздейді, мысалы, рефлексия, өзін-өзі тану, педагогикалық бақылау, өзін-өзі реттеу, өзін-өзі таныстыру және т.б.;

2) *диагностикалық* (рефлексиялық) – басты міндет – әрбір қатысушының педагогикалық өзара әрекеттестік субъектісі ретінде өзіндік ерекшеліктерін объективтендіру және ой елегінен өткізу мүмкіндігін қамтамасыз ету;

3) *тренинг* (немесе оқу әдісі) – қатысушыларда белгілі бір дағдыларды дамытуды қамтамасыз етеді. Мысалы, эмоциялық икемділіктің даму сатысында бұл өзін-өзі реттеу мен көрсетудің үйлесімділігі. Сонымен қатар, қатысушылар басқалардың мінез-құлқын психологиялық тұрғыда түсіну тәжірибесін тереңдетеді. Мұнда әртүрлі қозғалыс, дене жаттығуларын, экспрессивті репертуарды дамытатын, театрлану сияқты және т.б. жаттығуларды қолданады.

Жаттығу жұмысының құрамдас бөліктері (орындау кезеңдері), біздің ойымызша, Л.М. Митинаның (2018) мінез-құлықты өзгерту технологиясының кезеңдерімен байланыстыруға болады: *ынталандыру* – дайындық, *диагностикалық* – хабардар ету, қайта бағалау, *тренингтік* – әрекет. Бұл компоненттер кезең-кезеңімен емес (әр этап – жаттығулар тобы), кез келген жаттығуды орындау кезінде бір мезгілде қолданылады деп есептейміз. Мысалы, «Мұғалім – студенттермен қарым-қатынасын мүсіндеу» жаттығуын орындай отырып, тренингке қатысушылар студенттермен қарым-қатынас құрудың өзіндік ерекшеліктерімен танысады, осы жағдайдағы өздерінің күйлері мен студенттердің күйлеріне назар аударады, олармен қарым-қатынаста оңтайлылыққа қол жеткізеді (жайлы студенттер үшін). Осылайша, мұғалімдер хабардар болуға, қайта бағалауға, білім алуға, өзгертуге, дамытуға, студенттермен қарым-қатынас құрудың жана тәсілдерін дамытуға мотивация алады.

Біздің ойымызша, қазіргі заманғы әлеуметтік-психологиялық тренингті оқытудың әдісі ретінде қолдану (әсіресе әлеуметтік-психологиялық оқытудың әртүрлі модификацияларын жаппай қолданудың теріс салдарына қатысты) жеке

талқылауды қажет етеді, кәсіби қоғамдастықтың сыни қатысуын талап етеді және бұл мәселе шешіледі деп үміттенеміз.

Қорытынды және тұжырымдама

Әлеуметтік-психологиялық тренингті мұғалімдердің біліктілігін арттыруға пайдалануда өте маңызды. Зерттеулер көрсеткендей, мұғалімдерде келесідей қасиеттер болуы керек: «сауалнамаға қатысқан студенттердің жауаптары мұғалімнің сабақта оларды қалай қызықтыратынын көрсетті; ең алдымен білім деңгейі, қарым-қатынас жасау, студенттерді сыйлау, сүйіспеншілік, түсіністікпен қарау. Бірақ мұғалімдердің студенттерді тыңдай білмеуі, ренжітуі секілді факторлар алаңдатады. Әрине, мұғалімдердің жауап беру диапазоны экспериментке дейінгіге қарағанда бәсеңірек. Сонымен, респонденттердің 53,4%-ы мұғалімнің педагогикалық мәдениетінің жоғары деңгейі, білімділігі, жақсы оқуы, тәрбиелілігі, парасаттылығы, адамдарға деген сүйіспеншілігі деп санайды».

Осылайша, біз өткізген әлеуметтік – психологиялық тренинг мұғалімдерге біліктілігін арттыруға бағытталған болатын. Біз біліктілігін арттыру курстарында мұғалімдердің өзін-өзі танып, кемшіліктерін түзету үшін ӘПТ қолданудың тиімділігін көрсету мақсатын көздедік. Әлеуметтік – психологиялық тренингке қатысушылардың көпшілігі үшін мұғалімдердің біліктілігін арттыруға айтарлықтай оң нәтижесі болды. Бұл мұғалімдерге біліктілігін арттыру курстарында топтық психокоррекциялық жұмыс ретінде әлеуметтік-психологиялық тренингтің тиімділігін тағы да дәлелдейді.

Литература

- Ахметжанова Г.В. Сущность и структура педагогической личности // *Вектор науки ТГУ*. – 2019. – №4. – С.77-82.
- Богомолова Н.Н. Социально-психологический тренинг. – Новосибирск, 2019.
- Денисова О.П. Формирование коммуникативных и организаторских способностей руководителя // *Вектор науки ТГУ. Серия: Экономика и управление*. – 2012. – №2. – С. 206-209.
- Журавлев Д. И. Классификация видов психологического тренинга // <http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article>
- Зейналабдинова А.Х. «Я-образ»: экспериментальное исследование // *Psixologiya journal*. – 2006. – № 2.
- Коростелева Е.Ю. Профессионально-технологическая подготовка учителей начальных классов // *Вектор науки ТГУ*. – 2010. – №2. – С. 187-190.
- Личностный рост и развитие. Технологии личностного роста <http://www.openreality.ru/school/psychology/>
- Макшанова С.И. Психология тренинга. – М., 1997. – 186 с.
- Митина Л.М. Проблемы коммуникативной и познавательной деятельности личности. – Ульяновск, 2018.
- Никандров В.В. Антитренинг или контуры нравственных и теоретических основ психотренинга. – СПб.: Речь, 2003. – 176 с.
- Пальшкова И.А. Изучение проблемы профессионально-педагогической культуры будущих учителей высшей школы // *Вектор науки ТГУ. Серия: Педагогика, психология*. – 2011. – № 2(5). – С. 155-159б.

- Пралиев С.Ж. Профессиональная адаптация будущих учителей в учебно-воспитательном процессе в высших учебных заведениях // *Казахстанская Высшая школа*. – №2. – 2001. – С. 10-16.
- Рай Л. Развитие навыков тренинга. – СПб.: Питер, 2002. – 208 с.
- Руденко И.В. Воспитание в профессиональном контексте // *Вектор науки ТГУ*. – 2012. – №1. – С. 259-262.
- Ромек В.Г. Тренинг уверенности в межличностных отношениях. – СПб.: Речь, 2007. – 175 с.
- Тренинг личностного роста – нужен ли он организации? <http://center-training.ru/forum/index>

References

- Akhmetzhanova G.V. (2019) Syshchnost' i ctryktyra pedagogi-checkoj lichnosti [The essence and structure of the pedagogical personality]. *Vector of science TGY*, no 4, pp.77-82. (In Russian)
- Bogomolova N.N. (2019) Social'no – psichologicheskij trening [Socio-psychological training]. Novosibirsk. (In Russian)
- Denisova O.P. (2012) Formirovanie kommunikativnyx i organizatorckix sposobnoctej rykovoditelya [Formation of the communicative and organizational skills of the leader]. *Vector of science TGY. Series: Economics and management*, no 2, pp. 206-209. (In Russian)
- Korosteleva E.Y. (2010) Professional'no-texnologicheskaya podgotovka uchitelej nachal'nyx klaccov [Vocational and technological training of primary school teachers]. *Vector of science TGY*, no 2, pp. 187-190. (In Russian)
- Lichnoctnyj roct i razvitie. Texnologii lichnoctnogo rocta [Personal growth and development. Technologies of personal growth] <http://www.openreality.ru/school/psychology/> (In Russian)
- Makshanova S.I. (1997) Psichologiya treninga [Psychology of training]. M.,186 p. (In Russian)
- Mitina L.M. (2018) Problemy kommunikativnoj i poznavatel'noj deyatel'nocti lichnosti [Problems of communicative and cognitive activity of a person]. Ylyanovsk. (In Russian)
- Nikandrov V.V. (2003) Antitrening ili kontyry nravctvennyx i teoreticheskix ocnov psixotreninga [Anti-training or contours of the moral and theoretical foundations of psycho-training]. St. Petersburg: Rech, 176 p. (In Russian)
- Palshkova I.A. (2011) Izychenie problemy professional'no-pedagogicheskoy kyl'tyry bydyshchix uchitelej vycshej shkoly [Studying the problem of professional and pedagogical culture of future teachers of higher education]. *Vector of science TGY. Series: Pedagogy, psychology*, no 2(5), pp. 155-159. (In Russian)
- Praliev S.Zh. (2001) Professional'naya adaptaciya bydyshchix uchitelej v ychebno-vocpitateľnom procesce v vycshix ychebnyx zavedeniyax [Professional adaptation of future teachers in the educational process in higher educational institutions]. *Kazakhstan Higher School*, no 2, pp. 10-16. (In Russian)
- Ray L. (2002) Razvitie navykov treninga [Development of training skills]. St. Petersburg: Peter, 208 p. (In Russian)
- Romek V.G.(2007) Trening yverennocti v mezhlichnoctnyx otnosheniyax [Confidence training in interpersonal relationships]. St. Petersburg: Rech, 175 p. (In Russian)
- Rudenko I.V. (2012) Vocpitanie v professional'nom kontekcte [Education in a professional context]. *Vector of science TGY*, no 1, pp. 259-262. (In Russian)
- Trening lichnoctnogo rocta – nyzhen li on organizacii? [Personal growth training – does an organization need it?] <http://center-training.ru/forum/index> (In Russian)
- Zeynalabdinova A.X. (2006) «Ya-obraz»: ekcperimental'noe iccledovanie [«I-image»: an experimental study]. *Psixologiya jurnali*, no 2. (In Russian)
- Zhyravlev D. I. Klaccifikaciya vidov psichologicheskogo treninga [Classification of types of psychological training] <http://www.bim-bad.ru/biblioteka/article> (In Russian)